

*І. Л. Петрова,
д. е. н., професор, Університет економіки та права «Крок»*

СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ІННОВАЦІЙ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*I. Petrova,
PhD, Professor, University of Economics and Law "KROK"*

FORMATION OF THE INNOVATIONS MARKET IN THE CONTEXT OF ECONOMICAL SAFETY OF UKRAINE

У статті розглянуто тенденції та перешкоди на шляху становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України.

The article reviewed the the trends and obstacles to development of the market of innovation in the context of economical safety of Ukraine.

Ключові слова: *інновація, ринок інновацій, інноваційна активність, аномалії ринку інновацій, економічна безпека.*

Keywords: *innovation, market innovation, innovation activity, abnormality market innovation, economic security.*

Постановка проблеми. Науково-технологічний переворот супроводжується хвилею базисних інновацій в авангардних країнах світу. На противагу цьому в економіці України є значне технологічне відставання, яке становить загрозу її безпеці. Для його подолання необхідно перейти до інноваційної моделі, спрямованої на "стратегію інноваційно-технологічного прориву", коли інновації виступають як "точки росту" у циклічному процесі загальної модернізації. Адекватним механізмом функціонування й розвитку інновацій виступає ринок інновацій. Процес його становлення в Україні відбувається з численними перешкодами, від усунення яких залежить успіх інноваційного розвитку та забезпечення безпеки національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації стали об'єктом плідних досліджень таких вчених як В. Гесць, О. Бутник-Сиверський, Ю. Бажал, А. Чухно, Л. Федулова та ін. Разом з тим, питання ринку інновацій є мало вивченим, хоча практика господарювання ставить його імперативно й гостро. Формування та функціонування цього ринку супроводжується значними спотвореннями. Усі вони створюють значну загрозу економічній безпеці країни, прирікаючи її на відставання та залежність від зазідних технологій. У цій статті, підготовленій у рамках НДР Інституту економіки та прогнозування НАН України „Розвиток соціально-трудової сфери: пріоритети, детермінанти і вектори модернізації”, наголос зроблено на мало досліджених аспектах проблеми, а саме становленні та функціонуванні ринку інновацій в Україні в контексті забезпечення її економічної безпеки.

Разом із тим, названі вище автори не приділили належної уваги визначенню тенденцій і перешкод на шляху становлення ринку інновацій в Україні, не показали тих, що становлять загрозу її економічній безпеці.

Метою статті є визначення тенденцій і перешкод на шляху становлення ринку інновацій в Україні з виявленням тих, що становлять загрозу її економічній безпеці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека держави визначається насамперед її здатністю до саморозвитку, джерелом яких за умов переходу до інформаційного суспільства є інновації. Їх впровадження в національну економіку створює надійний фундамент технологічної незалежності країни та її поступального розвитку.

У науковому середовищі ще немає єдиного визначення поняття інновації. Часто це поняття вживається надто широко, перетворюючись на модний вислів. У загальному підході інновація – це нововведення, яке пов'язано з науково-технічним розвитком і полягає в упровадженні результатів нової якості через заміну на сучасні або модернізацію основних фондів і технологій, в удосконаленні управління та поліпшенні економічних результатів підприємства. У такому розумінні інновацією можуть бути усі нові рішення, методичні підходи до вирішення трудових (виробничих) завдань. Це, звісно, спрощує проблему, оминаючи такі її важливі складові як ринкова вартість, комерціалізація, впровадження, ефективність інновацій. Крім того, інновація передбачає реальний прорив, відчутний перехід від старого до нового. Справжня інновація містить істотну відмінність від несуттєвих видозмін у товарах, послугах і технологічних процесах, що не впливають на зрушення структури попиту. Внутрішній зміст інновації становлять зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція зміни.

Неодмінними властивостями інновації є науково-технічна новизна, виробнича придатність, здатність задовольняти ринковий попит, приносити прибуток виробникові, соціально-економічна результативність.

Отже, інновація — це результат розроблення та впровадження нової або вдосконаленої технології в галузях економіки, в управлінні, в комерційній, маркетинговій діяльності або соціальній сфері, який під час застосування дає можливість здобути комплексний ефект (економічний, соціальний, екологічний, науково-технічний та інший) [1, с. 27]. Інновації є кінцевим підсумком інноваційної діяльності, яка за своєю природою є творчою інтелектуальною діяльністю, спрямованою на одержання якісно нового продукту та позитивного соціально-економічного ефекту від його впровадження. Новизна інновацій оцінюється за технологічними параметрами, а також виходячи з ринкових позицій.

Здійснення інноваційної діяльності потребує формування специфічного соціально - економічного середовища, характеристиками якого є:

- 1) орієнтація всіх чинників відтворювального процесу на забезпечення високої ефективності і якості виробництва шляхом застосування прогресивних технологій та результатів нових наукових досліджень;
- 2) створення сучасної інноваційної інфраструктури, спрямованої на підтримку інноваційної діяльності. Вона включає всі організації, що сприяють здійсненню інноваційної діяльності (технологічні інкубатори, технопарки, інноваційно-технологічні центри та ін.);
- 3) формування інноваційної культури суспільства, що проявляється у його відкритості до творчості, нововведень, готовності до конструктивних змін [2, с.12, 311-313];
- 4) розвиток інноваційного потенціалу країни, здатного забезпечити її конкурентоспроможність на світових ринках високотехнологічної продукції;
- 5) формування цивілізованого ринку інновацій, здатного регулювати їх рух в економіці на основі взаємодії попиту, пропозиції та встановлення їх ринкової цінності.

Зазначені умови сукупно мають забезпечити просування новинки від розробника інноваційної ідеї до кінцевого споживача продукції, виготовленої із застосуванням цієї ідеї. Механізм забезпечення цього багатовікового процесу складається з двох потужних важелів: державного регулювання інноваційної діяльності та ринкового регулювання обігу інновацій. Якщо перша складова достатньо повно описана в спеціальній літературі та спирається на значний досвід

організації інноваційної діяльності в плановій економіці, то друга, ринкова складова є невідпрацьованою ні в теоретичному, ні в практичному аспекті. Разом з тим, реальні позитивні зрушення потребують не лише державного фінансування інновацій, а й самоорганізації інноваційного розвитку на основі ринкового механізму. Для розуміння проблеми необхідно з'ясувати, в чому полягає суть ринку інновацій та його відмінність від інших ринків товарів та послуг.

Відштовхуючись від загальних визначень ринку, можна припустити, що ринок інновацій – це сукупність організаційно - економічних відносин між покупцями та продавцями результатів інноваційної діяльності та узгодження їх інтересів щодо ціни, термінів, умов та масштабів угоди. Ринок інновацій представлений інноваційними продуктами (з певними кількісно-якісними характеристиками), які можуть бути запропоновані та придбані у цей період часу за певною ціною. Обидва визначення є недостатніми, оскільки не розкривають специфіку об'єкту і суб'єктів цього ринку. Відмінною особливістю інновацій як товару є те, що в процесі свого руху вона постійно змінює свою форму. Контури продукції, яка в перспективі стане новим брендом, спочатку окреслюються як ідея в голові винахідника, науковця, творчого працівника. Вперше майбутня інновація виходить на ринок в якості патенту (за умови легального ринку). Покупцем патенту є, звісно, не кінцевий споживач та не підприємство-виробник кінцевої продукції. Патент интересує інноваційних підприємств, венчурні підприємства, які купуючи його, як право власності на ідею (винахід), розробляють дослідні зразки, моделі, технічну документацію, яка, у свою чергу, може бути представлена виробникові. Проте даний процес опосередковують не один, як часто стверджується у спеціальній літературі, а два ринки: ринок інтелектуальної власності та ринок інновацій. Якщо на першому представлено патенти на винаходи, то на ринку інновацій реалізується продукція, яка може безпосередньо втілюватися у виробничий процес з метою створення нових товарів та послуг. Інновація, на відміну від ідеї, що її народжує, є матеріалізованою формою і втілюється у новій технології, продукції, моделі, зразках, техніко-технологічній документації, що віддзеркалюють властивості самої ідеї. На противагу об'єктам ринку інтелектуальної власності, характеристики інновацій дають змогу визначити потенційний економічний та соціальний ефекти від їх впровадження. Призначенням даної продукції є впровадження у виробничий процес з метою його суттєвого вдосконалення, часткової або повної модернізації. Це – ринок новітніх матеріальних активів, втілених знань, закріплених на паперовому чи електронному носіях. Натомість об'єктом ринку інтелектуальної власності є право власності на інноваційні продукти тобто нематеріальні активи [3,с.92].

Продавцями інновацій є науково-дослідні установи, університети, дослідно-конструкторські та технологічні бюро, експериментальні заводи, лабораторії тощо. Покупцями – виробничі організації, що застосовуватимуть інновації у безпосередніх операційних процесах для створення нових товарів та послуг. Звідси випливає, що ринок інновацій є ринком розвитку, на відміну від інших товарних ринків, які відзначаються лише зростанням (скороченням).

Наступним втіленням інновацій є готова продукція кінцевого призначення (виробничого чи споживчого), яка обертається на товарних ринках. Отже, інновація проходить, змінюючи свої форми, скрізь три ринки: інтелектуальної власності, власне інновацій та товарів і послуг. Значну роль в її просуванні до споживача відіграє маркетинг, і саме споживання дає можливість здобути конкурентний кінцевий результат інноваційної діяльності за визначеними критеріями оцінки (якість, ціна, енергетика тощо) та досягти економічного та інших видів ефекту.

Ринок інновацій виконує важливі функції в сучасній економіці:

- відтворення: завдяки комерціалізації та впровадженню інноваційних продуктів та процесів можливе розширене відтворення виробництва на якісно новій основі, по-перше, за рахунок збільшення доданої вартості, по-друге, за рахунок модернізації або радикального оновлення технологій;

- інвестування: ринковий попит на інновації є вагомим індикатором при виборі перспективних напрямів інвестування в інноваційній сфері;

- регулювання: ринковий механізм відокремлює життєздатні інновації від тих, що не відповідають попиту;

- економізації: ринок передбачає скорочення витрат часу, людських та матеріальних ресурсів внаслідок відкидання неефективних пропозицій;

- соціалізації: завдяки ринку поширюються зв'язки між усіма учасниками інноваційного процесу, розбудовується інноваційна інфраструктура, скорочуються витрати на доведення інновацій до кінцевих споживачів;

- стимулювання: прибуток від інноваційної діяльності неодмінною умовою має комерціалізацію її результатів, отже, ринок стимулює до найскорішої реалізації інновацій з найменшими затратами.

Механізм ринку інновацій, як і решта ринків, містить чотири основні регулятори: попит, пропозиція, ціна, конкуренція. Проте дія цих регуляторів на ринку інновацій має істотні відмінності. Існує постійний дисонанс між попитом та пропозицією, який неможливо свідомо регулювати. Пропозиція інновацій створюється в умовах невизначеності, невідомості для споживачів. Потенційна інновація підтверджує свій статус тільки після ринкового визнання. Венчурні підприємці називають децильну норму окупності інноваційних проєктів, тобто лише один проєкт з десяти дає ефект, що відшкодовує витрати. Крім того, за емпіричним правилом, результати НДР мають ринкову перспективу, якщо дохід від продажу інноваційної продукції у 100 і більше разів буде перевищувати затрати на НДР [4,с.37].

На ринках інновацій змінюється характер конкурентної боротьби. На відміну від традиційних способів ведення конкуренції – за рахунок скорочення витрат або збільшення ціни внаслідок диверсифікації - істинно інноваційні стратегії відкривають новий шлях до успіху. Створюючи принципово нові види продукції або технологій, підприємство практично виходить за межі конкуренції. Замість витратити величезні зусилля для перемоги над конкурентами, воно зосереджує сили на реальному прориві, залишаючи остеронь своїх суперників, оскільки в даному періоді повторити цей прорив неможливо. У цьому контексті інноваційна стратегія протистоїть конкурентним, долаючи їх обмеження і створюючи своє власне середовище, яке, за визначенням Чана Кима, є «блакитним океаном» [5]. Воно не має нічого спільного з «червоним океаном», що характеризується жорсткою конкурентною боротьбою, перенасиченістю товарних ринків, копіюванням і тиражуванням технологій. Гонитва за прибутком закриває обрії завтрашнього дня. За умов «блакитного океану» випадку компанія створює свій сегмент ринку, об'єднуючи різні групи споживачів, які мають спільні незадоволені потреби у нових продуктах. Основна увага приділяється якраз запитам споживачів, ключовим критерієм їх вибору та оцінки продукту. Відтак, щоб перейти з "червоного океану" в "блакитний", необхідно створити інноваційні продукти. Конкуренція виробників інновацій заміщується конкуренцією споживачів – підприємств, які їх впроваджують, з метою реалізувати інновації першими. Замість центрів прибутку на ринку інновацій провідну роль грають центри компетенцій.

Коло всесвітньо відомих компаній, що впевнено «плавають» у «блакитному океані», помітно розширюється, проникаючи у нові й традиційні види економічної діяльності. Серед них Google, LG, Apple, 3M, багато інших. На жаль, незрівнянно менше таких компаній серед українських. Критерієм інноваційності, звісно, цілком відповідає KM – core (логічна еволюція Квазар Мікро), системний інтегратор на ринку IT технологій. Проте подібні приклади поодинокі. Натомість для вітчизняного бізнесу загалом властива низька інноваційна активність. Більш того, аналіз стану та динаміки інноваційного розвитку України переконує, що сумною ознакою останніх років стало сповільнення інноваційної діяльності. Понад 80 % вітчизняних промислових підприємств взагалі не займаються інноваційною діяльністю. Питома вага тих, що займаються, упала з 18% у 2000 р. до 13,8% у 2010 р. З них частка підприємств, які впроваджували інновації, становила 11,5%, зменшившись за 10 років на 3,3% . І хоча у 2012 р. цей показник зріс до 13,6%, питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової помітно скоротилася: з 6,8% у 2001 р. до 3,8% у 2010 р. і до 3,3% у 2012 р. Така ж спадна тенденція характеризувала процес освоєння нових видів продукції, хоча кількість впроваджених нових технологічних процесів дещо збільшилася (Рис.1) [6, с. 215]:

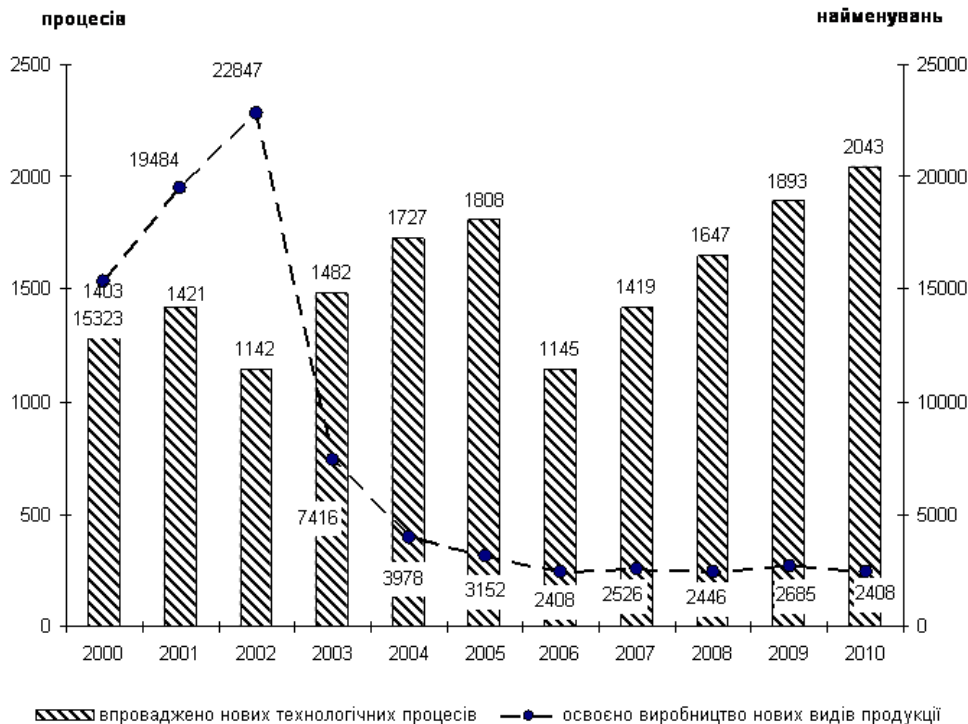

Рис. 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Зниження ключових показників інноваційної активності вітчизняних підприємств є свідченням того, що їх продукція переважно є не інноваційною і, відповідно, неконкурентоспроможною. Згідно зі статистичними даними, в загальному обсязі реалізованої промислової продукції тільки 9,8 % мають ознаки інноваційної, тоді як в Євросоюзі цей показник перевищує 75 % [6].

Відставання України за кількістю інновацій становить серйозну загрозу економічній незалежності, а отже, безпеці країни. Проте це не єдиний фактор ризику. Іншим є низька якість інновацій. За розрахунками експертів, 75% інвестицій спрямовується у III уклад і тільки 20% і 4,5% у IV і V технологічні уклади відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння і модернізація) теж домінує III технологічний уклад – 83%, і тільки 10% припадає на IV. Внаслідок цього у промисловому комплексі України домінують виробництва третього та четвертого технологічних укладів (важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, суднобудування, кольорова металургія, органічна та неорганічна хімія), частка яких разом становить 94%. П'ятий (комп'ютеризація, інформатизація, сучасні галузі електротехнічної промисловості і приладобудування, авіаційна, медична, хімічна, фармацевтична промисловість) та шостий (мікробіологічна промисловість, наукоємна і високотехнологічна медична техніка, види діяльності, засновані на біотехнологіях, генній інженерії) технологічні уклади, приходиться 6 %, зокрема на шостий, на який переходять постіндустріальні країни 1% [7].

Зазначені негативні тенденції становлення інноваційної сфери в Україні відбиваються на її рейтингу серед інших країн світу за базовими економічними показниками. Згідно даним щорічної доповіді по глобальній конкурентоспроможності країн за 2011-2012 рр. (The Global Competitiveness Report 2011-2012), Україна, попри деяке поліпшення становища за останній рік все ще залишається у другій частині рейтингу, що охоплює 142 країни. Вона займає 82 –у позицію, випередивши Намібію і Чад, та суттєво відстає від Росії (66 –е місце), Казахстану (72-е місце) та Азербайджану (55-а позиція) [8].

Дослідження причин науково-технологічного відставання країни дозволяє виокремити його, так б мовити, «нормальні» та аномальні причини.

Перші з них пов'язані з труднощами трансформаційного періоду, гальмуванням структурної перебудови, недостатньою інвестиційною підтримкою, відсутністю розвинутої інфраструктури ринку інноваційних продуктів, низьким попитом на інновації в реальному секторі економіки, наростанням кадрового дефіциту у науково-технічній сфері. Аномальні причини виявляються у таких негативних тенденціях:

- зруйнування та консервація власних досягнень у сфері науково-технологічного прогресу;
- численні порушення норм і правил функціонування ринку інтелектуальної власності;
- обмеження підприємницької ініціативи, перешкоди на шляху становлення та розвитку венчурного бізнесу;
- орієнтація на запозичення за кордоном, а не трансфер своїх інновацій;
- неефективний розподіл й використання інвестицій, виділених для розвитку інновацій;
- гонитва за короткостроковими ефектами, неможливіми в інноваційній діяльності.

На наш погляд, усі ці аномалії є безпосередніми ризиками в процесі забезпечення економічної безпеки країни.

Подолання зазначених аномалій потребує створення повноцінного ринку інновацій: подолання монополізму, зниження бар'єрів на вході й виході, дотримання прав основних суб'єктів інноваційного процесу, проведення державної інноваційно-інвестиційної політики, спрямованої на його стимулювання, а не блокування.

Висновки. Економічна безпека національної економіки забезпечується комплексом умов, серед яких першорядне значення має інноваційний розвиток. Перешкодою на його шляху є гальмування процесів утворення повноцінного ринку інновацій.

Становлення ринку інновацій в Україні є суперечливим процесом, у якому сполучаються дія об'єктивних, сприятливих або негативних чинників, та вплив аномальних явищ, що безпосередньо загрожують економічній безпеці країни. Їх подолання вимагає поєднання механізмів державного регулювання з механізмом самоорганізації, що є ознакою цивілізованого ринку інновацій та важливою умовою стійкого розвитку економіки.

Література.

1. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди: монографія/ Петрова І.Л., Шпильова Т.І., Сисоліна Н.П. За наук. ред. проф. Петрової І.Л. - К.: Дорадо, 2010.- 320 с.
2. Інноваційні засади та виміри стратегічного розвитку підприємств України. Кол. монографія. / І.Л. Петрова, З.М. Борисенко, Н.І. Дишлюк та ін.; За наук. ред. проф. Петрової І.Л. - К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2012.-355 с.
3. Каложний В.В. Принципові відмінності ринку інновацій та ринку інтелектуальної власності. - Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 36. наук. праць. – Маріуполь: БДТУ, 2008, с. 91-93
4. Цибульов П.М. Введення результатів науково-технічної діяльності до господарського обороту.- Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 36. наук. праць. – Маріуполь: БДТУ, 2008, с.33-39
5. У. Чан Ким, Рене Моборн. Стратегія голубого океана. Как создать свободную нишу и перестать бояться конкурентов [Пер. с англ. И. Ющенко]. – М.: НИРРО, 2005. – XIV, 254 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Концепція подальшого розвитку інноваційної діяльності в Україні. Проект.-[Електронний ресурс]. –Режим доступу: www.minindustry.crimea-portal.gov.ua/rus/downloads/koncept.doc

References.

1. Innovaciina diyal'nist': stimuli ta pereshkodi: monografiya/ Petrova I.L., SHpil'ova T.I., Sisolina N.P. Za nauk. red. prof. Petrovoi I.L. - K.: Dorado, 2010.- 320 s.
2. Innovaciini zasadi ta vimiri strategichnogo rozvitku pidpriemstv Ukraini. Kol. monografiya. / I.L. Petrova, Z.M. Borisenko, N.I. Dishlyuk ta in.; Za nauk. red. prof. Petrovoi I.L. – K.: VNZ «Universitet ekonomiki ta prava «KROK», 2012.-355 s.
3. Kalyuzhnyi V.V. Principovi vidminnosti rinku innovacii ta rinku intelektual'noi vlasnosti. - Teoretichni ta praktichni aspekti ekonomiki ta intelektual'noi vlasnosti. – Zb. nauk. prac'. – Mariupol': BDTU, 2008, s. 91-93
4. Cibul'ov P.M. Vvedennya rezul'tativ naukovu-texnichnoi diyal'nosti do gospodars`kogo oborotu.- Teoretichni ta praktichni aspekti ekonomiki ta intelektual'noi vlasnosti. – Zb. nauk. prac'. – Mariupol': BDTU, 2008, s.33-39
5. U. CHan Kim, Rene Moborn. Strategiya golubogo okeana. Kak sozdat` svobodnuyu nishu i perestat` boyat`sya konkurentov [Per. s angl. I. YUschenko]. – M.: HIPPO, 2005. – XIV, 254 s.
6. Naukova ta innovaciina diyal'nist` v Ukraini. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Koncepciya podal'shogo rozvitku innovaciinoi diyal'nosti v Ukraini. Proekt.-[Elektronniy resurs]. –Rezhim dostupu: www.minindustry.crimea-portal.gov.ua/rus/downloads/koncept.doc
8. The Global Competitiveness Report 2011-2012.- weforum.org

Стаття надійшла до редакції 30.07.2013 р.